

LBRIS

We know
books

GEORGE CRISTIAN MAIOR

MAN *A* GERI
AI
ISTORIEI

STUDII ȘI ESEURI DESPRE
TEORIA ȘI PRACTICA PUTERII ÎN ISTORIE,
ÎNAINTE DE INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ

CUPRINS

INTRODUCERE. Manageri ai istoriei. Studii și eseuri despre teoria și practica puterii în istorie, înainte de inteligența artificială _____	5
1. CICEERO: despre putere și conducere _____	25
2. MACHIAVELLI: despre autonomia puterii și a politicii ____	39
3. CLAUSEWITZ: despre cealaltă față a puterii. Războiul și limitele sale _____	67
4. ISTORIE, IRONIE și posibilitățile politicii, după Reinhold Niebuhr _____	99
5. EDWARD LUTTWAK: despre logica paradoxală a strategiei și utilizarea puterii _____	115
6. RICHELIEU. Statul: rațiunea ultimă a puterii _____	121
7. BISMARCK: despre puterea strategiei _____	137
8. WINSTON CHURCHILL și puterea realismului clasic ____	149
9. WOODROW WILSON și forța mării politici idealiste. O revoluție a semnificației puterii _____	167
10. HENRY KISSINGER: despre dificila căutare a sintezei dintre ordine și valori _____	197
11. LEV TROŢKI: tragedia mării politici idealiste _____	213
12. ÎN CĂUTAREA echilibrului strategic: diplomație și informații în epoca Brâncoveanu _____	231
13. MICHAEL COLLINS: arta utilizării inteligente a puterii ____	247
EPILOG. Despre întoarcerea zeilor puternici _____	271
Bibliografie _____	277
Index de nume _____	283

MAIOR, GEORGE CRISTIAN

Managerii ai istoriei : studii și eseuri despre teoria și practica puterii
în istorie, înainte de inteligența artificială / George Cristian Maior. -

București : RAO Distribuție, 2025

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-630-352-049-0

94

RAO Distribuție
Str. Bârgăului nr. 9-11, Sector 1, București, România
www.raobooks.com
www.rao.ro

GEORGE CRISTIAN MAIOR

Managerii ai istoriei

*Studii și eseuri despre teoria și practica puterii în istorie,
înainte de inteligența artificială*

© RAO Distribuție, 2025

Toate drepturile rezervate

Ilustrația copertei:

Gustav Klimt, *Tragödie*, 1897 (creion, cretă și pigment pe hârtie)

Gustav Klimt, *Pallas Athene*, 1898 (pictură în ulei)

Adobe Stock Images | Creative Market

2025

ISBN 978-630-352-049-0

INTRODUCERE

MANAGERII AI ISTORIEI. STUDII ȘI ESEURI DESPRE TEORIA ȘI PRACTICA PUTERII ÎN ISTORIE, ÎNAINTE DE INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ

ACEASTĂ COLECȚIE DE STUDII ȘI ESEURI scrise într-un interval de timp relativ îndelungat a constituit o parte din baza empirică și conceptuală care a fundamentat lucrarea extinsă *Superpolitik*, publicată în 2024. Dar dacă *Superpolitik* s-a dorit o încercare de sinteză istorică amplă asupra conducerii strategice a statului și probabil o tentativă teoretică de explicare a posibilității de transformare a ordinii politice și relațiilor internaționale în lumina raportului esențial dintre factorii materiali de putere și cei ideatici, de legitimitate, așa cum s-a configurat și reconfigurat el, uneori dramatic, în curgerea istoriei

(de la antici până la epoca modernă a inteligenței artificiale), *Manageri ai istoriei* nu are nicio pretenție de sinteză și nici de teoretizare a domeniului. *Manageri ai istoriei* intenționează doar să propună o serie de exemple diverse de înțelegere filozofică a rolului puterii în istorie (analizând discursul și textele câtorva gânditori semnificativi) sau a modului în care s-a exercitat ea în mod practic (la nivel societal, statal sau internațional), cu toate consecințele faste și nefaste, în diplomație, strategie sau guvernare, în timp istorici foarte diferiți. E o abordare critică și istorică dar care nu urmărește un unic fir călăuzitor, cu atât mai puțin construirea unui model teoretic general (nu neapărat a unei teorii), așa cum am încercat, cel puțin implicit, în *Superpolitik*. Este, așadar, o simplă colecție de studii și eseuri pe subiectul menționat: filozofia și practica puterii. Multe dintre ele, dacă nu toate, pot fi foarte bine citite și interpretate distinct, autonom. Totuși, din acest ansamblu eclectic de exemple – fie de intelectuali cu viziuni și perspective analitice, precum Cicero, Machiavelli, Clausewitz sau Reinhold Niebuhr, fie de practicieni ai puterii la cel mai înalt nivel, precum Richelieu, Bismarck, Wilson sau Kissinger – se pot lesne constata recurențe sau rupturi în gândire și acțiune pe acest plan, interconexiuni și conectivități conceptuale, care ar putea completa, explica și uneori dezvolta ideile esențiale din *Superpolitik*, în special cele referitoare la relația complexă dintre putere, ordine și legitimitate și impactul profund al acesteia asupra ordinii.

Asupra titlului – *Manageri ai istoriei* – am avut destule ezitări. Ideea folosirii acestei sintagme destul de vagi conceptual, imprecisă și poate în multe feluri controversată, mi-a venit însă de la un avertisment lansat de marele filozof Reinhold Niebuhr, care vorbea, în cunoscuta lucrare *Ironia istoriei americane*, de pericolul mortal al „visurilor noastre de management al istoriei” în viziunea absolutistă de înțelegere, aplicare și folosire a puterii, „ce ne-a bântuit mult prea des în istorie”, în iluzia că istoria ar putea fi controlată cumva, dirijată spre un anumit scop, întoarsă sau modelată managerial, inginerește, după dorințele, idealurile, ambițiile sau capriciile și visurile noastre de moment. Aceasta „în contextul în care”, spunea Niebuhr, „omul este prea imersat în interese și pasiuni în istorie, iar examinarea de către acesta a întregului proces e prea mioapă și limitată ca să justifice înzestrarea oricărui grup de «planificatori» cu putere completă”, având în vedere totodată și „caracterul fragmentar al înțelepciunii umane, precaritatea oricărei configurații de putere, limitele oricărei lupte a omului...”¹. Dar dacă *Istoria*, în semnificația cea mai largă, totalizantă, a „vastului complex de forțe care o compun”, nu poate fi planificată prin supunerea la un management total, atotcuprinzător (așa cum s-au iluzionat că o pot face marxiștii și comuniștii, în exemplul lui Niebuhr, prin încercarea nefericită de creare a omului nou și a unei

¹ Niebuhr, Reinhold, *Ironia istoriei americane*, Editura RAO, București, 2012

societăți egalitare și juste perfecte), mișcarea sa, fluxurile sale concrete au nevoie obiectivă de administrare, de un anumit management, pentru că în final societatea trebuie guvernată, condiția individului trebuie tratată, războiul sau pacea trebuie gestionate, justiția e nevoie să fie administrată, la fel ca și economia, diplomația, strategia. Istoria concretă, palpabilă, în toată asprimea sa, are nevoie așadar – și a avut întotdeauna nevoie – de „manageri”, „manageri ai puterii în istorie”, după cum a avut și va avea nevoie de gândire strategică, de idei, de cadre teoretice, de o filozofie pentru a încerca măcar descifrarea sensului acestui management, a posibilităților și scopurilor sale concrete. În lipsa managerilor din istorie, nimic și nimeni nu ar mai putea despărți anarhia de haos, ordinea de dezordine, justiția de puterea crudă. Întreaga evoluție ar fi haotică, supusă hazardului – dacă ar fi. Sau, dimpotrivă, totul ar fi un determinism steril, mecanic și inevitabil.

Că acest management special s-a făcut și se face mai bine sau mai rău – cu consecințele de rigoare – este desigur o cu totul altă chestiune (iar istoria a arătat plener cât de dezastruos s-a manifestat el adesea și câte catastrofe a produs, morale, economice sau geopolitice). De aici acest paradox ineluctabil, căruia i-am putea spune și „ironie” (parafrazându-l pe același Niebuhr): este într-adevăr iluzoriu ca istoria, cu marele complex al forțelor sale uriașe, să fie controlată, încorsetată prin experimente de management globalizant, dar este periculos și hazardat ca din exprimarea și mișcarea sa concretă, din

desfășurarea sa evenimentială, oricât de impredictibilă, să lipsească managerii. Practic suntem condamnați continuu la managementul său secvențial. Pornind de la acest „paradox ironic” am ales, așadar, cu tot riscul ambiguității sale, acest titlu – poate mult prea ambițios – de „manageri ai istoriei”.

Înainte însă de a vorbi de „manageri”, este important, cum spuneam, să încercăm să reflectăm în ce ar putea consta acest management, care sunt bazele sale filozofice și teoretice. Iată de ce în aceste studii am inclus mai multe analize asupra operei unor gânditori care au făcut tocmai acest lucru. Cicero este unul dintre ei, care acum mai bine de două mii de ani încerca cu eleganță stilistică și profunzime analitică să explice ce ar presupune o conducere ideală a statului, venind cu câteva principii esențiale, de la necesitatea administrării corecte a justiției (în condițiile în care argumenta cum corupția va eroda întotdeauna fibra societății) până la balansarea bugetului statului și ținerea sub control a deficitului în economie sau necesitatea asigurării securității statale, dar și a unui anumit echilibru suplu între libertate și nevoile de securitate, oricât de contrare ar fi aceste concepte. Ar putea fi considerat acum destul de banal ce spunea Cicero, dar o spunea, repet, acum mai bine de două milenii, idei a căror forță, de o simplitate fermecătoare, ne-a dat încă de atunci un „ghid” (cum se exprima traducătorul și analistul operei sale, Freeman) asupra virtuților guvernării și a conducerii ideale: un ghid asupra înțelegerii și folosirii puterii. Un „ghid antic” valabil și în timpurile moderne,

care nu poate fi contestat în adevărurile exprimate, chiar și în era celor mai sofisticate transformări științifice și tehnologice, rod al progresului cunoașterii.

Foarte multe secole după Cicero, un gânditor din Renașterea florentină pe nume Machiavelli venea cu o perspectivă mai crudă și desigur mai cinică asupra posibilităților împlinirii istorice a conceptului ideal din politică imaginat de antici precum Cicero și preluat cu intensitate și fervoare etică și religioasă în teologia creștină. Și explica de ce nu trebuie să ne iluzionăm că politica, practica esențială a puterii, va atinge vreodată un model perfect, absolut, în condițiile în care natura umană este inexorabil supusă și viciului, dincolo de aspirația utopică către virtuțile perfect pure, așa cum el însuși a descoperit cu tristețe în modesta dar intensă sa carieră politică din guvernul Florenței. E o revoluție profundă în gândire aici, care încearcă și reușește să desprindă filozofic și practic politica de comandamentul etic și religios, să-i confere autonomie și substanță proprie și eventual să conceptualizeze niște limite în care etica poate la rândul ei să se manifeste, dacă suntem prudenți și atenți în înțelegerea și tratarea exercițiului de putere. Între viziunea idealizată asupra scopurilor guvernării înțelepte produsă de marele Cicero și concepția realistă și frustră a lui Machiavelli asupra posibilităților sale, între diferențele ideatice și complementaritatea subtilă dintre ele se poate înțelege cel mai bine marea dramă istorică a manifestării puterii în viața societății și a statului. Un lucru perfect valabil și astăzi, așa cum voi încerca să explic ulterior.

Și dacă aceste două studii dedicate lui Cicero și Machiavelli (pornind de la cărțile de referință ale lui Freeman și Miles Unger) au intenționat să surprindă această dialectică tensionată dintre ideal și realitate, dintre „ce ar trebui să fie”, „cum ar trebui să fie” ca model ideal și ce este într-adevăr posibil în practica istorică, analiza asupra teoriei războiului propusă de Carl von Clausewitz vine să completeze acest cadru epistemologic de înțelegere a sensului puterii în istorie. Aceasta pentru că teoreticianul prusac, veteran al războaielor napoleoniene, reușește să explice în celebra lucrare *Despre război cum războiul*, această „ciocnire violentă între voințe contrare”, este totuși o parte integrantă a ciclului clasic de exprimare a puterii și nu un opus net al expresiei politice a acesteia, atunci când argumentează printr-o sintagmă-cheie faptul că „războiul este o continuare a politicii prin alte mijloace”. Prin aceasta, oricât de frapant ar fi (și este în continuare) pentru moraliști și iubitorii de etică, Clausewitz introduce în marea discuție istorică și socială asupra puterii ceva mai important decât o conceptualizare brilliantă a strategiei, pentru care este faimos și astăzi în școlile militare și gândirea strategică modernă. El face așadar un pas uriaș în ceea ce Harari numește „raționalizarea războiului” (sau mai exact atribuirea unui element de raționalitate acestui fenomen considerat acum de excepție dar recurent istoric) ca parte intrinsecă a politicii și, spun eu, ca un mod aparte, special, de „management” al puterii în istorie.

Fiind o parte a politicii, obiectivele sale sunt inevitabil limitate de politică, iar puterea dezlănțuită în acest fel are la rândul său limite. Iar Edward Luttwak, unul dintre marii discipoli ai săi (a cărui operă principală, *Strategia: Logica războiului și a păcii*, o tratez de asemenea în carte), vine să rafineze critic (dacă nu chiar să dezvolte) această teorie majoră, dând însă o expresie mai pregnantă și în orice caz mai puțin normativă rolului distinct al strategiei în praxisul puterii. Puterea în sine, fără strategia necesară punerii sale în aplicare, „în mișcare”, pentru realizarea unui scop, este doar un concept abstract.

În încheierea acestor explicații asupra selecției studiilor de teorie și filozofie a puterii incluse în carte, câteva cuvinte aici și despre Churchill. Am încercat, în eseu dedicat lui, să merg dincolo de acțiunea sa cunoscută de om de stat (despre care s-au scris oricum mii de lucrări) și să mă aplec mai mult asupra concepției sale asupra puterii și uzului puterii. Astfel, descoperim în Churchill nu doar politicianul și strategul vizionar care se dedică salvării unei cauze, ci și un înțelept teoretician al puterii, pe care o vede prin prisma realismului clasic, cu limitele dar și posibilitățile sale. Aceasta îl ajută să dea un sens pragmatic uzului corect al puterii în raport de un element etic, chiar adesea ascuns, dar prezent ineluctabil în morfologia sa: „unde este putere trebuie să fie și responsabilitate”, după cum spunea chiar el. Prin aceasta, el reușește să înțeleagă natura puterii, virilitatea sa și prin aceasta să aplice un management eficient al istoriei, într-un moment existențial cu adevărat dramatic pentru întreaga civilizație.

Aceste câteva studii de înțelegere teoretică a puterii prin prisma unor mari gânditori (să nu-l uităm desigur aici pe Niebuhr, menționat deja mai sus) sunt completate în carte de mai multe analize distincte asupra practicii efective a acesteia, în diverse epoci istorice și provenind de la câteva personalități politice și diplomatice de impact în ceea ce am denumit generic „managementul istoriei”. Ele sunt, după părerea mea, și ilustrative pentru testarea acestor elemente teoretice expuse mai sus, deși nu am urmărit nicio clipă să elaborez explicit acest aspect. Am tratat astfel politica cardinalului Richelieu, iar el se poate încadra imediat ca un practician asiduu și student sânguincios al învățămintelor și teoriei lui Machiavelli (ca exponent versat al conceptelor „machiavelice” de autonomie a politicii, cu rezultate spectaculoase în întărirea statului sub egida care îi aparține de „rațiune de stat”, dar și în ascensiunea europeană a Franței) sau acțiunea fulminantă a lui Bismarck, a cărui lucrare politică și strategică monumentală pare să-l valideze deplin pe compatriotul său, Clausewitz, cu a sa teză deja menționată asupra „războiului ca o continuare a politicii prin alte mijloace”. Probabil că Richelieu nu l-a citit pe Machiavelli, interzis și puternic defăimat pe-atunci de biserica al cărei reprezentant de rang înalt era (deși sunt și unii care susțin că l-a citit totuși), iar Bismarck cu siguranță nu l-a studiat vreo clipă pe Clausewitz, după cum el însuși se spune că ar fi afirmat ca răspuns la o întrebare punctuală în acest sens. Dar în aceste cazuri, ca și în foarte multe altele neprezentate aici, teoria se împletește cu practica puterii

mai evident decât ne-am aștepta. Pe de altă parte, atunci când am abordat ideea centrală asupra politicii și puterii propusă de un președinte precum Woodrow Wilson, o idee fixată adânc în concepte de justiție internațională, în noțiuni de etică și morală universală, nu se poate să nu regăsim aici, în acest idealism acțional asumat pragmatic, componente ale modelului ideal asupra virtuților puterii și exercițiului său, teoretizat încă din antichitate și regândit în modernitate de Kant, în acel celebru eseu asupra *Păcii eterne*.

În ceea ce privește studiul mai concentrat dedicat „diplomației” și concepției lui Henry Kissinger (mă refer atât la cartea sa de referință *World Order [Ordinea Mondială]*², cât și la practica efectivă a puterii din perioada mandatului său de secretar de stat) se observă iarăși cum premisele teoretice ale realismului unui Machiavelli, Niebuhr sau Clausewitz se intersectează adesea tensionat cu tipologia modelelor mai idealiste sau liberale asupra definiției și funcționării puterii. Desigur, Kissinger a fost la rândul său și un teoretician al conceptelor de putere și de management al său, la nivelul unui construct ideatic original asupra dialecticii istorice complicate dintre realism/*realpolitik* și idealism (ca fundament al acestora). El recurge la o anumită axiologie și la echilibrele pure ale puterii în explicarea ordinii, stabilității sau, dimpotrivă, a conflictului și schimbării revoluționare în universul social

² Kissinger, Henry, *World Order*, Penguin Books, New York, 2014. Ediția în limba română a cărții a fost publicată la Editura RAO în anul 2015.

și internațional. Ceea ce mi s-a părut însă interesant în discursul general al lui Kissinger este acea distincție pe care o face adesea între modelul teoretic, perspectiva intelectuală și analitică și acțiunea practică în câmpul puterii, ultima fiind întotdeauna supusă circumstanțelor istorice și evenimentțiale care nu pot fi încadrate ușor într-un tipar anume de gândire teoretică, deși acesta există. Și aceasta ilustrează convingător ideea, oricât de limitată, de management al istoriei, ca gândire și practică a puterii.

De asemenea, cartea mai cuprinde studii asupra practicii și aplicării puterii care încearcă să descrie multitudinea de factori politici, sociali, culturali sau informaționali ce se întrepătrund inevitabil în acest exercițiu întotdeauna complex și dificil. Am selectat în acest context și un exemplu românesc – diplomația și arta conducerii la Constantin Brâncoveanu –, reluând un studiu pe care l-am publicat mai demult, cu ocazia comemorării a trei sute de ani de la sfârșitul său tragic. Acest caz derivat din istoria noastră surprinde, cred, un model rafinat și deosebit de abil de aplicare internă și externă a unui anumit concept de putere (să-i spunem „puterea inteligentă”, un termen până nu demult la foarte mare modă), care ilustrează de asemenea cele menționate anterior. E vorba în special de coroborarea și întrepătrunderea interesantă și sofisticată dintre diplomație – înțeleasă aici ca artă a creării și desfacerii alianțelor flexibile și mobile – și informații, specifică întrucâtva filozofiei bizantine de înțelegere a folosirii eficiente, utile și versatile a puterii. Aceasta adesea în condiții adverse pentru apărarea sau impunerea

propriilor interese, de multe ori în fața unor actori mult mai puternici teritorial sau din punct de vedere strategic.

Un studiu dedicat lui Troțki, coautor al revoluției bolșevice și teoretician al puterii în manifestarea sa ideologică și practică îl validează plenar pe Niebuhr, cu avertismentul său profetic asupra „iluziei managementului istoriei”. Pentru că Troțki a crezut inflexibil că însăși marea istorie poate fi acaparată și planificată după o idee unică, că întreg cursul său poate fi deturnat „după visele sale”, prin aceasta eșuând paradoxal ca „manager al istoriei”, în înțelesul pe care pe care l-am atribuit termenului în această carte.

În sfârșit, am ținut ca în această culegere de studii și eseuri să introduc și o recenzie critică pe care am publicat-o în revista *Cultura* la o carte ce încearcă să fundamenteze teoretic această ascensiune puternică a conservatorismului pe care o parcurgem astăzi, în contrast cu vechile paradigme ale liberalismului și neoliberalismului și care se traduce și într-o revizuire a ideilor asupra puterii, conducerii și autorității în raport cu sisteme de valori mai tradiționale. Intitulată simbolic *Întoarcerea zeilor puternici [The Return of the Strong Gods]*, cartea își propune să raționalizeze această tendință necesară de revenire la valori clasice – religie, tradiție, familie, comunitate, națiune – în fața a ceea ce e perceput de foarte mulți drept o disoluție, o degenerare în fibra morală a națiunilor, în însăși țesătura etică a societății, de unde și necesitatea unei gândiri și practici mai ambițioase, mai energice și mai vizionare în ceea ce privește natura

și rolul puterii. „Zei puternici, îndrăzneți și vizionari” față în față cu „zeii mediocri, slabi, obosiți și modești”, în perspectiva ontologică asupra semnificațiilor puterii în relație cu transformarea „virtuoasă” a universului social, într-o viziune culturală ce se întoarce la Edmund Burke. De fapt, două metafore puternice aflate în antiteză legate de ceea ce ar constitui natura și rolul puterii astăzi.

Ce se va întâmpla însă cu „managementul istoriei”, cu folosirea și exercițiul efectiv al puterii, cu conducerea diplomației sau formularea și aplicarea strategiei în noua cră a inteligenței artificiale? Cât vor mai conta acum, dacă vor mai conta, reflecțiile unui Cicero sau Machiavelli, care ar fi valoarea de întrebuintare a gândirii strategice a unui Clausewitz, ce semnificație ar avea modelele arhetipale de conducere a statului și orientare a diplomației, de la marii antici la Richelieu, Bismarck sau Kissinger? Ce caută și cum s-ar putea integra gândirea și acțiunea acestor personaje, lecțiile pe care ni le-au oferit prin viziunea lor asupra gestionării istoriei (cu toate greșelile, erorile și slăbiciunile lor) în țesătura infinită și labirintică a algoritmilor inteligenței artificiale, care pot stăpâni informația, producerea în viteză și la scară globală a cunoașterii, distribuția sa autonomă și neîngrădită în timp și spațiu? Cu alte cuvinte, chestiuni fundamentale care până la urmă țin chiar de natura istorică a puterii, în zorii unei epoci care se anunță abrupt drept revoluționară, ideatic și tehnologic. Iar dacă revoluțiile au fost adesea prezente în istorie – fie pe tărâmul tehnologiei, al științei, fie pe cel al moralei, economiei sau politicii –, aceasta

pare să fie una cu caracter de unicitate, din multe perspective. Cel puțin așa lasă să se înțeleagă atât filozofii, cât și artizanii științifici ai acestui fenomen totuși uluitor.

Desigur, răspunsul sau răspunsurile la aceste întrebări nu sunt simple, ușoare și nu vor veni cred prea repede și cu claritatea necesară, cu toate că viteza de dezvoltare a inteligenței artificiale ar impune stringent acest lucru. Dar ele trebuie puse. Este și motivul pentru care am ținut să adaug în subtitlul aceste cărți precizarea „înainte de inteligența artificială”.

A devenit deja un loc comun, într-o abundență de studii și analize nemaiîntâlnită vreodată pe vreun subiect modern, să se arate că avem de-a face cu cea mai radicală și profundă revoluție din istoria umanității, una care depășește granița tehnologiei și științei clasice, penetrând deja în ritm debordant socialul, economicul, legitimitatea și politica, chiar fundamente ale culturii, așa cum le-am cunoscut și experimentat până acum. Iar avertismentele curg într-un ritm alarmant: de la riscurile etice și culturale la cele politice și geopolitice, ajungând până la însăși condiția umană, așa cum s-a consacrat ea în tumultul istoriei. Iată câteva reflecții pe acest subiect venite de la Yuval Harari, din cartea sa cea mai recentă, *Nexus*: „Am ajuns la un moment de răscruce în istorie în care procesele istorice importante sunt parțial provocate de deciziile unei inteligențe non-umane”³ sau, și mai

³ Harari, Yuval, *Nexus*, Random House, New York, 2024, p. 261. O ediție în limba română a cărții a apărut la Editura Polirom în același an.

grav, „vorbim aici de posibilul sfârșit al istoriei umane. Nu sfârșitul istoriei, ci sfârșitul acelei părți a istoriei dominate de oameni. (...) Ce curs va urma istoria când calculatoarele (...) vor începe să producă povești, legi și religii? (...) În doar câțiva ani, inteligența artificială ar putea să înghită întreaga cultură umană, (...) s-o digere și să înceapă să reverse un potop de artefacte culturale noi”⁴.

În mod similar, Kissinger, în ultima sa carte scrisă înainte de a muri pe acest subiect care pare că l-a obsedat în ultimii săi ani, vorbea de faptul că „inteligența artificială este suficient de diferită, astfel încât devine foarte probabil că va altera traiectoria societăților și cursul istoriei” și în acest mod „va altera concepția umanității despre sine”.

Este remarcabil și totodată elocvent că marele intelectual și om de stat a ținut atât de mult să insiste pe semnificațiile acestei revoluții unice, aflată în plină desfășurare, spre sfârșit, semn că, într-adevăr, am ajuns acum la „o mare răscruce”. La rândul meu, în *Superpolitik* am vorbit (e adevărat, mai succint și poate superficial) de inteligența artificială, insistând pe posibilul impact al acesteia asupra legitimității, ca o componentă primordială a ordinii umane. Iată ce am afirmat în *Superpolitik*: „ideea unor «legitimități artificiale», «sintetice», dacă le pot spune așa, construite autonom, care să intre în tensiune sau în conflict cu principiile tradiționale de structurare a ordinii (fie ele mai «bune» sau mai «rele», mai «morale» sau mai «imorale», dar create de om), poate schimba mult

⁴ Harari, *Nexus*, p. 211

din natura istorică a politicii”⁵. Aș adăuga aici, reiterând o propoziție de mai sus, „din natura istorică a puterii”.

O notă comună a acestor atenționări sumbre, mulți ar spune prea sumbre și poate exagerate, ar putea fi următoarea, în cuvintele mele: riscăm, dacă nu suntem prudenți, să ne îndreptăm spre un unic manager al istoriei, încalcând cumva decisiv avertismentul lui Niebuhr. Un manager universal, extrem de capabil, dar în cele din urmă artificial. O forță nouă, omniscientă și desigur omnipotentă. Ar putea fi vorba de un salt imens în evoluție, cu posibilități infinite dar și riscuri neștiute, repet, dacă nu suntem atenți și mai ales dacă nu dovedim înțelepciune în tratarea sa.

Pentru că, într-adevăr, inteligența artificială nu înseamnă deloc și înțelepciune. Înțelepciunea este un atribut definitoriu al ființei umane. Individul este cel care propune alegeri, opțiuni în contextul cărora se produce ineluctabil o luptă, inclusiv cu slăbiciunile sale, cu limitările sale, cu ambițiile și iluziile sale, pe care trebuie să le accepte însă în căutarea nesfârșită a ordinii, a unei ordini poate imperfecte, într-adevăr, dar totuși o ordine umană. Și aici e vorba într-un final de înțelepciune. Inteligența artificială nu poate fi niciodată și „înțelepciune artificială”, cred eu.

E adevărat, subliniez insistent, AI poate aduce – și se vede că aduce deja – enorme beneficii vieții sociale, economice sau culturale, ca să nu mai vorbim de sănătate,

⁵ Maior, George, *Superpolitik*, Editura RAO, București, 2024, p. 65

educație, chiar justiție. Poate transforma calitativ strategia și influența, în multe feluri, însuși cursul războiului. Într-un fel, material și cognitiv, poate ajuta la exprimarea puterii clasice și deci la un management mai bun, mai eficient, produs de om în istorie. Poate produce cunoaștere neprețuită pentru progres și dezvoltare. Ce nu poate oferi însă este tocmai înțelepciunea de a accepta, așa cum am arătat mai sus, în cuvintele profetice ale lui Niebuhr, că „visul managementului istoriei este o utopie periculoasă”, așa cum s-a dovedit adesea în istoria concretă creată de noi înșine, care a produs destule catastrofe, peste care am putut însă trece, le-am putut cumva repara, dacă nu chiar evita. AI nu ar putea accepta asta pentru că AI „nu visează” și mai mult, lucrează inerent cu „absoluturi”. În orice caz, nu cu limite. În teorie, acum, AI poate reconstrui într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat puterea în afara morfologiei sale clasice, legată istoric de capacitățile individului, voința și exprimarea sa.

Ar putea decide umanitatea, la un moment dat, să delege dificila sarcină de mânăuire a puterii politice către AI? Nimic nu este imposibil. Churchill a spus odată că, personal, nu-și pierde niciodată timpul cu activități cognitive pe care le poate face altcineva în locul lui. Ar fi îmbrățișat, probabil, cu entuziasm ideea inteligenței artificiale ca sprijin în cântărirea deciziilor. Dar tot el afirma cu tărie: „Cunoașterea produsă de experți, oricât de indispensabilă ar fi, nu poate ține locul unei perspective generoase și înțelegerii profunde a poveștii umanității, cu

tot tragismul și toată speranța ei de nesecat”⁶. Ajuns la vârsta de 71 de ani, el atrăgea atenția că „povestea umană nu se desfășoară întotdeauna ca un calcul aritmetic, pe principiul că doi plus doi egal patru. Elementul neprevăzutului și imprevizibilului dă savoare vieții și ne salvează de la a cădea în sclavia mecanică a logicienilor”⁷. A încerca să analizezi și să sintetizezi în mod logic, abstract, rațional, chestiuni ce țin de existența umană, infinit de complexă (și, în același timp, de frumoasă) prin magnitudinea pasiunilor sale, nu ar putea, cred, decât să ducă la o suprasimplificare fără utilitate sau, mai rău, la o concluzie de-a dreptul greșită. (Situția mă duce cu gândul la efortul colosal al super-computerului *Deep Thought* din *Ghidul autostopistului galactic*, căruia i s-a cerut să lămurească „întrebarea supremă despre Viață, Univers și tot Restul” și, după 7,5 milioane de ani de calcul, răspunde „42”.) Ce-i drept – și spun asta cu riscul de a-mi antagoniza unii colegi din domeniul academic al relațiilor internaționale –, frecvent, nici ființele umane înzestrate cu înțelepciune nu obțin rezultate mai bune atunci când aplică „metoda științifică” specifică științelor exacte în cercetările desfășurate într-un domeniu atât de alunecos precum RI, în care „intențiile statelor sunt frecvent opace, lumea este probabilistică, iar actorii nu înțeleg foarte bine cum funcționează lumea, ba de multe

⁶ Winston Churchill citat în Langworth, Richard, *Churchill by Himself*, Rosetta Publishing House, New York, 2016, p. 386

⁷ Citat dintr-un discurs susținut de Churchill în anul 1946.

ori nu știu nici cum vor acționa ei înșiși la evenimente din viitorul apropiat”⁸.

Presupunând că știința reușește cumva să depășească toate aceste dificultăți pe care la momentul actual le văd insurmontabile, rămâne o problemă pe care o văd mai rar ridicată, aceea a curajului în a implementa deciziile sau liniile directe pe care le oferă AI. Curajul – atributul pe care același Churchill îl considera „întâia dintre calitățile umane, căci este singura care le garantează pe toate celelalte”. Pentru că inteligența artificială, în calculele pe care le face, nu poate fi decât neutră valoric. Niciodată curajoasă, cel mult neînfricată – așadar neafectată de temeri și anxietăți. Dar direcțiile de „management al istoriei” propuse de AI, odată ajunse a fi implementate la nivelul societăților, vor genera cu siguranță temeri și anxietăți. Pentru că, așa cum ne arată istoria, „până și cele mai mari neglijențe, cele mai prost gândite politici pot aduce cu sine binele. Chiar și cele mai mari izbânzi ale gândirii strategice pot avea consecințe nefaste”. Se pune, așadar, problema responsabilității asupra efectelor politicilor generate de AI. În cazul oamenilor de stat există numeroase mecanisme de a sancționa rezultatele adverse ale politicilor. Dacă însă acestea au fost elaborate de AI, în baza cunoașterii de care dispune acel stat, autorul poate cel mult suporta consecința unei ajustări a codului informatic.

⁸ O analiză amplă o oferă prof. Jonathan Kirshner în cartea *An Unwritten Future: Realism and Uncertainty in World Politics*, Princeton University Press, Princeton, 2024.

Pentru toate motivele de mai sus, studiul istoriei puterii produse de om, contribuțiile la filozofia puterii gândită de antici sau de moderni precum Machiavelli, Clausewitz, Churchill etc., sunt atât de importante, de relevante și astăzi. Poate chiar mai relevante decât suntem dispuși să admitem. Pentru că ele ne vor ajuta întâi să înțelegem și apoi să stăpânim (sau măcar să încercăm să stăpânim) noua dimensiune a puterii introdusă de era AI, care a sosit deja fulgerător. Cred că Harari captează elocvent această necesitate vitală, cu caracter existențial:

„Deoarece actuala revoluție informațională este mai importantă decât oricare revoluție informațională anterioară, e probabil ca ea să creeze realități fără precedent, la o scară fără precedent. Este important să se înțeleagă acest lucru, pentru că noi, oamenii, încă deținem controlul. Nu știm pentru cât timp. (...) Trebuie să înțelegem ce se întâmplă. Când scriem coduri informatice, nu doar proiectăm un produs, ci totodată reproiectăm politica, societatea, cultura, așa că ar fi bine să înțelegem cum se cuvine politica, societatea, cultura”⁹.

Și prin aceasta să nu renunțăm la corvoada de „manageri ai istoriei”, care nu poate fi substituită omului, ci doar ajutată de această extraordinară nouă forță.

⁹ Harari, *Nexus*, pp. 218-9

1.

CICERO:

DESPRE PUTERE ȘI
CONDUCERE*

AFIRMAM, NU DEMULT, că ar fi o alegere cel puțin riscantă pentru un politician să își declare public adeziunea față de gândirea lui Niccolò Machiavelli, rămas în istorie (pe nedrept) ca promotor al lipsei de scrupule în politică. Deși aparent mult mai necontroversată, apreciez că nici opțiunea de a cita din clasici antici precum Marcus Tullius Cicero nu i-ar aduce aceluiași om politic prea multe beneficii. În definitiv, ce ar mai putea fi valabil astăzi din filozofia politică enunțată cu peste două milenii în urmă, fie ea și aparținând unui eminent filozof

* Studiu introductiv la cartea *Cum se conduce o țară: ghid antic pentru lideri moderni* de Marcus Tullius Cicero și Philip Freeman (editor), Editura RAO, București, 2013

și orator care a reușit, prin forțe proprii, să acceadă pe cea mai înaltă treaptă a ierarhiei politice în Roma antică? În acord cu o percepție la fel de bine cristalizată în mentalul colectiv precum cea despre imoralitatea lui Machiavelli, subiectul nostru ar părea în cel mai bun caz pedant, în cel mai rău depășit.

Acelora dintre dumneavoastră care vă raliați părerilor de mai sus, vă propun următorul experiment: luați cugetările lui Cicero, așa cum au fost acestea atent selectate și reunite într-o cărticică de buzunar de profesorul Philip Freeman, faceți abstracție de momentul când au fost scrise și veți fi frapați de modernitatea lor. Nimic din obiceiurile vremii, din viziunea actorilor, din virtuțile și viciile acestora, din tipologia rivalităților politice nu pare depășit. Disecând subiecte precum însușirile necesare unui om politic valoros, organizarea statală, efectele corupției asupra forței națiunilor, împrejurările care justifică recursul la violență, principiile fiscalității sau rolul imigranților într-o societate, Cicero este mai actual ca niciodată. (Ajută, desigur, și adaptarea stilistică operată de profesorul Freeman asupra traducerii din limba latină.)

Chiar și așa, ați putea spune în continuare, la ce ne-ar folosi idealismul anticilor, alături de principiile morale de neatins ale acestora? Dacă am fi vorbit despre un filozof pur, detașat de exercițiul concret al politicii, astfel ar fi stat lucrurile. Însă Cicero se află într-o postură specială în istorie, datorită calității sale duble – nu doar de gânditor politic, ci și de om de stat care a ajuns să ocupe cea mai

Înaltă demnitate în Republică. Înzestrat cu o inteligență nelipitoare, cu abilități retorice fără egal, cu o capacitate deosebită de analiză a realităților sociale și politice și, cu toate acestea, greu încercat în cariera sa politică, Marcus Tullius Cicero este eminent calificat pentru a ne transmite din înțelepciunea și înțelegerea sa profundă asupra guvernării statului.

Deși deosebit de populare odinioară, scrierile lui Cicero s-au bucurat de prea puțină atenție începând cu secolul al XIX-lea. Lumina reflectoarelor este acaparată, cel mai frecvent, de oficialul florentin Machiavelli, cel catalogat drept primul mare realist politic, care a pus bazele științei politice moderne și a întors la 180 de grade perspectiva asupra virtuților morale necesare unui om de stat eficient, așa cum a fost ea expusă de clasicii antici. Cum tratatul lui Cicero *Despre îndatoriri* a contribuit substanțial la conturarea viziunii anticilor, cei doi sunt cel mai frecvent percepuți ca fețe opuse ale aceleiași monede.

Și totuși, diferența de viziune dintre Cicero și Machiavelli devine tot mai difuză în momentul în care ne aplecăm atenția asupra scrierilor mai puțin citate ale celui dintâi – discursurile publice, pledoariile susținute în calitate de avocat sau vasta sa corespondență. Rezultatul, cu siguranță, va surprinde. Vom descoperi un Cicero la fel de realist precum Machiavelli, cu adevărat versat în capcanele puterii, în complexitățile manipulării și în valențele utilizării violenței. Mai mult decât atât, Cicero excede tematicile abordate de Machiavelli, prin preocuparea sa privind rolul politicilor economice în

din alte scrieri, suntem în măsură să surprindem o imagine suficient de clară. Cel mai probabil, portretul creionat în *Despre stat* nu este decât un tip ideal (și idealizat) al aceluia om de stat ce a împrumutat din abilitățile și virtuțile eroilor ancestrali: un conducător înzestrat cu prudență și înțelepciune practică, călăuzit de rațiune, moderat, capabil să își controleze pasiunile (cum ar putea, altfel, să țină în frâu mulțimile, dacă nu se poate stăpâni pe sine însuși?). Mai presus de orice, are un simț profund al justiției, fiind drept în tot ceea ce spune și face. Este un om integru, de bună credință, care nu se lasă pradă mitei sau altor forme de corupție, conștient fiind că un stat corupt este un stat slab. În permanență în căutarea gloriei, el dă dovadă de curaj, mărinimie și, nu în ultimul rând, de o fantastică putere de muncă. Singura sa datorie este să se autodepășească, determinându-i pe ceilalți să îl urmeze prin puterea exemplului.

Datorită atâtor calități, el va fi îndrăgit și va câștiga stima concetățenilor săi, două dintre condițiile unei conduceri de succes. Aceștia vor face, la rândul lor, ceea ce trebuie, nu de teama pedepsei, ci dintr-un sentiment de rușine insuflet prin cultura civică. În antiteză cu tiranul care inspiră frică, omul de stat ideal urmărește securitatea și bunăstarea cetățenilor săi, lăsând propria mărire și bunăstare pe plan secund. Prin urmare, autoritatea sa are la bază avantajul oferit cetățenilor, sentimentele calde și stima acestora. După cum afirma Cicero, referindu-se la calitățile necesare unui consul: „orice carieră în măsură să atragă susținerea romanilor trebuie să aibă o splendoare

care să impresioneze și utilitatea care-o va face plăcută”. Ca și cum toate acestea n-ar fi de-ajuns, în plus, guvernatorul ideal trebuie să fie un excelent comandant militar și un orator abil, cea din urmă calitate presupunând nu doar abilități de comunicare publică, ci și competențe solide în feluritele domenii pe care va fi chemat să le gestioneze în conducerea țării. Un ultim element vital (nu în chestiuni de rutină, ci doar în situații cu adevărat critice) este norocul, căci fără binecuvântarea Fortunei nu se va alege nimic de pe urma tuturor strădaniilor politicianului.

Deși Cicero a căutat să dezvolte în sine însuși toate calitățile pe care le cerea de la un veritabil om de stat (poate cu excepția abilităților ce țin de comanda militară), pe scena politică el nu a fost niciodată un filozof visător. Dimpotrivă, politician stăruitor, a rămas în permanență cu picioarele pe pământ, fără să-și facă prea multe iluzii în ceea ce privește realitatea brutală a guvernării Romei. Poate că într-adevăr, decepționat de turnura carierei sale politice și de evoluția catastrofică a afacerilor publice, ultimii ani de viață l-au găsit scriind despre ce-ar fi trebuit să fie și nu este, așa cum se întâmplă în *Despre stat*. Cu toate acestea, el rămâne mai degrabă realist și pragmatic decât idealist, cunoscând atributele concrete ale umanității și dureros de conștient de faptul că arta conducerii statului nu ține de ideal, ci doar de realizabil.

Să ne depărtăm, așadar, de la viziunea asupra omului de stat imposibil de atins în viața reală, concentrându-ne mai degrabă pe modul în care istoria a consemnat propria sa activitate politică. Nici complet pesimist în